

XVIII. yüzyıldaki bir onarıma aittir. Avlunun doğu yönündeki merdivenli girişin solunda hazire duvarında, Baba Haydar Semerkandî'nin kabrine bakan kitâbeli bir niyaz penceresi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Cevâmî, II, 2-3, no: 8; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 285; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 13; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 30; Aysel Okan, *İstanbul Evliyalari*, İstanbul 1968, s. 217-225; Recep Akakuş, *Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973, s. 314; R. Ekrem Koçu, "Babahaydar Mescidi", *İst. A*, IV, 1742-1743; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, II, 936-937.

M. BAHA TANMAN

BABA İLYAS

(ö. 637/1240)

1240 yılında

Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği büyük siyasi-içtimai ayaklanma hareketine adını veren ve Anadolu'da ilk gayri Sünnî cereyanların temelini atan Türkmen şeyhi.

Şeyh Ebû'l-Bekâ Baba İlyâs-ı Horasânî, büyük bir ihtimalle, Moğol istilâsı sırasında yıkılan Hârizmşahlar Devleti sahasından, beraberindeki Türkmenler'le Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Onunla ilgili en eski kaynaklardan biri olan ve torunu Elvan Çelebi'nin 733 (1332-33) yılında kaleme aldığı *Menâkıbû'l-kudsiyye* adındaki menâkıbnâme'ye göre, Anadolu'ya geldikten sonra Amasya yakınında bugün İlyas köyü adıyla bilinen Çat köyüne yerleşmiş, bir zâviye açarak Vefâiyye tarikatını yaymaya başlamış ve etrafına pek çok mürid toplamıştır. Sözü edilen kaynakta Dede Garkın adında bir Türkmen şeyhinin halifesi gösterilmekle beraber mensup bulunduğu tarikatın adı zikredilmemiştir. Ancak aynı sülâleden gelen ve yine bir şeyh olan Âşıkpaşazâde'nin belirttiğine göre Baba İlyas, Tâcülârifin Seyyid Ebû'l-Vefâ Bağdâdî'nin (ö. 501/1107) kurduğu Vefâiyye tarikatına mensuptu (bk. Âşıkpaşazâde, s. 1). Bu sebeple Baba İlyas'ın şeyhi olarak gösterilen Dede Garkın'ın da aynı tarikata bağlı olduğu söylenebilir. Vefâiyye tarikatının XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da özellikle Türkmen zümreleri arasında yayıldığı, Yeseviyye, Kalenderiyye, Haydariyye gibi gayri Sünnî mahiyetteki öteki tarikatlarla birlikte XIV. yüzyılda dahi mev-

cludiyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır (bk. Âşıkpaşazâde, s. 46; Neşri, I, 47).

Bugüne kadar Baba İlyas'ın Babalık adı altında bir tarikat kurduğu ileri sürülmüşse de gerçekte böyle bir şeyin söz konusu olmadığı, bu yanlışlığın adı geçen ayaklanma hareketinin iyi tahlil edilmemesinden ileri geldiği söylenebilir. Baba İlyas kendi adına tarikat kurmamış, bağlı bulunduğu Vefâiyye tarikatının şeyhi olarak Çat köyündeki zâviyesinde, İslâmiyet'e girmeleri üzerinden fazla bir zaman geçmediği için henüz eski inançlarını belli ölçüde koruyan ve okuma yazma bilmeyen yarı göçebe Türkmenler'e yapılarına uygun bir tasavvuf anlayışı sunmuştur. Onun fikirlerinin kısmen İsmâilî tesirler taşımış olması da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Baba İlyas, çok zor içtimai ve iktisadî şartlar içinde yaşayan, gerek yerli halkla gerekse yönetim çevreleriyle pek çok problemi olan Türkmenler'i Selçuklu hükümetinin baskılarından kurtaracak bir mehdî hüviyetiyle ortaya atılmış bulunuyordu. Türkmenler onun tâlimat ve propagandalarını canla başla benimsemişler, hatta daha da ileri giderek ona Baba Resûlullah bile demişlerdi (bk. Ebû'l-Ferec, II, 539-541; İbn Bîbî, s. 498-500; Sibt İbnü'l-Cevzî, XV, vr. 165^a; S. de Saint Quentin, s. 61-63).

Baba İlyas 637 (1240) yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı iktidarı ele geçirmek maksadıyla hazırladığı ayaklanmanın fiilî idaresini halifesi Baba İshak'a havale etti. Ayaklanmanın ilk zamanlarında başarı kazanarak Güneydoğu ve Orta Anadolu'yu ele geçiren Babaîler Amasya'da ilk yenilgiye uğradılar. Amasya Kalesi'ne sığınmış olan Baba İlyas burada Mübârizüddin Armağanşah kuvvetleri tarafından kısıtılıp yakalandı ve idam edildi. Buraya gelen fakat şeyhini kurtarmaya muvaffak olamayan Baba İshak yönetimindeki diğer grup Konya üzerine yürüdü. Ancak Kırşehir yakınlarındaki Malaya ovasına geldikleri sırada Babaîler, paralı Frank askerlerinin de bulunduğu Selçuklu ordusu tarafından ikinci defa ağır bir yenilgiye uğratıldılar ve Baba İshak öldürüldü. Böylece isyan bastırılmış oldu.

Baba İlyas'ın bu isyanla birlikte başlattığı dinî-tasavvufî hareket, asıl onun ölümünden sonra oğlu Muhlis Paşa ve diğer halifeleri vasıtasıyla özellikle Orta ve Batı Anadolu'da yayılmış, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde abdalân-ı Rûm hareketini ve nihayet Bektaşî-

liği doğurmuş ve asıl önemlisi, XVI. yüzyılda Osmanlı belge ve vekâyî'nâmelelerinde kızılbaş veya Râfizî adı verilen zümrelerin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Bütün bunlar göz önüne alındığı takdirde Baba İlyas'ın Türkiye'nin içtimai ve dinî tarihinde bugüne kadar en tesirli rollerden birini oynamış bir şahsiyet olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, Türk-İslâm Eserleri Müzesi Ktp., nr. 2138, XV, vr. 165^a; İbn Bîbî, *el-Evâmîrül-'alâ'iyye*, s. 498-500; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 539-541; Eflâkî, *Menâkıbû'l-'arifîn*, I, 381; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 1, 46; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, II, 86; Neşri, *Cihannümâ* (Teschner), I, 47; Şikâri Ahmed, *Karaman Tarihi*, s. 9-10; Mecdî, *Şakâik Tercümesi*, s. 23; Elvan Çelebi, *Menâkıbû'l-kudsiyye*, s. 10-26; *Amasya Tarihi*, I, 180-182, 223-240; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1976), s. 207-209; a.m.f., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 161; a.m.f., "Anadolu'da İslâmiyet", *DEFM*, sy. 5 (1338), s. 303-311; a.m.f., "Bektaşîliğin Menşeleri", *TY*, sy. 8 (1341), s. 131-136; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 48; S. de Saint Quentin, *Histoire de Tartares* (nşr. J. Richard), Paris 1965, s. 61-63; Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 258-281; a.m.f., "Baba İshak, Baba İlyas, Hadjji Bektaşî et quelques autres", *Turcica*, I, Paris 1969, s. 53-64; Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980, s. 59-133.

AHMET YAŞAR OCAK

BABA İSHAK

(ö. 637/1240)

1240 yılında

Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı hazırlanan ve "Babaî isyanı" diye bilinen büyük Türkmen ayaklanmasında Baba İlyas adına harekâtı yöneten Türkmen şeyhi.

Babaî isyanı sırasındaki mevkii ve yaptıkları dışında hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Yalnız Hüseyin Hüsâmeddin kaynak belirtmeden Baba İshak'ın asıl adının İzak olup Trabzon'daki Komnenos hânedanına mensup bir Rum müh-tedisi olduğunu, Amasya'da bir Rum imparatorluğu kurmak istediğini, bunu başarabilme için de müslüman hüviyeti altına gizlenerek Müslümanlık ve Hristiyanlık karışımı bir doktrin geliştirdiğini yazmaktadır (*Amasya Tarihi*, II, 263-273). Hiçbir delil ve kaynakla desteklenemeyen bu önemli iddiayı ancak bir ihtimal olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla beraber Baba İshak'ın, Ba-